

7. Юринець В. З нагоди нашої літературної дискусії / В. Юринець // Шляхи розвитку української пролетарської культури. Літературна дискусія (1925-1928). – Харків : Укр. робітник, 1928. – С. 185-193.

Аннотация

Грачева Т. Н. Литературно-критический дискурс первого украинского Ренессанса.

Литературную дискуссию 1925-28 годов XX ст. можно без преувеличения назвать эпохальным событием для украинской литературы, так как она заложила фундамент для дальнейшего развития отечественного литературного дискурса. Среди концептуальных проблем, которые решались в ходе полемики на страницах периодики, необходимо выделить вопрос определения путей обновления писательского дискурса начала XX ст. с возможной ориентацией на классические образцы национальной литературы и «психологическую» Европу, поиски возможностей повышения писательского мастерства начинающих украинских писателей и т.д.

Наиболее активными участниками этого процесса являлись Н. Хвильевой, Н. Зеров и С. Пилипенко.

Ключевые слова: литературный дискурс, Ренессанс, литературная дискусия, памфлет, «неоклассики».

Summary

Grachova T. N. The literary-critical discourse of the first Ukrainian Renaissance.

The literary discussion of 1925-28 of the twentieth century can be called without exaggeration an epochal event for the Ukrainian literature, as it has laid the foundation for the further development of national literary discourse. Among the conceptual problems that were resolved in the course of debate on the pages of periodicals, it must be highlighted how to determine the ways of renovation of the writer's discourse in the beginning of the twentieth century with a possible focus on the classic examples of national literature and on the «psychological» Europe, the search for opportunities to improve writing skills of the beginning Ukrainian writers, etc.

The most active participants of this process are Khvylovy N., Zеров N. and Pilipenko S.

Keywords: literary discourse, the Renaissance, literary discussion, pamphlet, «neoclassicists».

УДК 811. 161.2'282:81'367'624

Г. І. Гримашевич

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТЕМПОРАЛЬНІ ПРИСЛІВНИКИ ІЗ СЕМАНТИКОЮ 'ПОРИ РОКУ' В СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ

Реферат. Прислівникова діалектна лексика як частина граматичної системи є неодмінною складовою говіркового лексикону, відображає загальні тенденції розвитку діалекту, є свідченням ментальності говірконосія.

З-поміж обставинних прислівників активністю функціонування в зазначених говірках відзначаються прислівники часу, складовою яких є група адвербіативів на позначення пір року, в основі яких лежать відіменникові деривати з давніми коренями зим-, весн-, літ-, осін'-, утворені адвербіалізацію відмінкових форм іменників чи суфіксальним і префіксально-суфіксальним способами.

Зафіксовані в процесі живого спілкування з діалектоносіями та представлені в лексикографічних і текстологічних виданнях із досліджуваної території аналізовані прислівники місця демонструють з огляду на свою безкатегорійність і невідмінюваність формальну варіативність на фонетичному рівні, відображаючи таким чином фонетичні особливості середньополіських говірок, та словотвірному. Усі проаналізовані прислівники належать до активно вживаної в говірках лексики, оскільки, порівняно з іншими розрядами прислівників, використовуються досить часто, що, очевидно, зумовлено тим, що значення

таких адвербіативів безпосередньо пов'язане зі сприйняттям говірконосіями природного циклічного часу, здатного змінюватися зі зміною пори року.

Ключові слова: *середньополіські говірки, говірка, адвербіальна лексика, адвербіатив, темпоральні прислівники, адвербіалізація, варіативність.*

Різномасштабні проблеми прислівникової лексики були в полі зору багатьох мовознавців, які досліджували цю частину мови з позиції фонетики (С. Бевзенко, В. Гальчук), лексико-семантичних характеристик (А. Грищенко, Л. Гумецька, Т. Довга, Є. Карпіловська, Н. Клименко, Н. Костусяк, І. Кучеренко, Т. Назарова, Т. Ніколашина, В. Русанівський, В. Франчук, І. Чапля та ін.); компаративного аналізу (А. Лучик, І. Ощипко), явища адвербіалізації (І. Уздиган), історії розвитку адвербіативів загалом (С. Бевзенко, Л. Гумецька, В. Німчук, Т. Ярун та ін.) та окремих розрядів прислівників у діахронії (М. Вербовий – способу дії, І. Даценко – місця, П. Білоусенко – часу), що свідчить про неабияке зацікавлення класом адвербіативів.

Водночас упродовж останніх десятиріч увагу лінгвістів-діалектологів привертає говіркова граматична система, складовою якої є клас прислівників, що нерівномірно вивчений на різних теренах українського діалектного континууму. Зауважимо, що найбільше діалектологічних досліджень присвячено аналізу прислівників, зафіксованих у говорах південно-західного наріччя (праці О. Брошняк, О. Захарків, М. Леонової, П. Лизанця, В. Німчука, І. Ощипко, І. Пагірі, Т. Розумик та ін.), значно менше – південно-східного (дослідження О. Левенець, Г. Мартинової).

Адвербіальна система північноукраїнського наріччя теж привертала увагу діалектологів. Зокрема, західнополіські прислівники найповніше введені до наукового обігу завдяки різномасштабним працям Г. Аркушина та Ю. Громика, східнополіські – представлені в працях Г. Чешко та частково в лексикографічних виданнях П. Лисенка, водночас середньополіський ареал із позиції функціонування в ньому прислівників досліджений фрагментарно (семантику та структуру прислівників говірок Чорнобильської зони проаналізувала Н. Прилипко [5]), що й зумовлює актуальність дослідження прислівникової системи Середнього Полісся загалом і запропонованої розвідки як його елемента зокрема, оскільки введення до наукового обігу нового діалектного прислівникового матеріалу із середньополіських говірок збагатить емпіричну базу української діалектології й уможливить створення поряд з іншими дослідженнями загальної картини поліської адвербіальної системи.

Зазначимо, що в лінгвістичній літературі загалом відомі різні семантичні класифікації темпоральних прислівників (дослідження П. Білоусенка, І. Вихованця, І. Кучеренка, В. Німчука та ін.) Зокрема, К. Городенська зауважує, що прислівники часу передають часові семантико-синтаксичні відношення, якими пов'язується вихідна для них підрядна темпоральна частина з головною в складнопідрядному реченні, виділяючи за значенням серед них три підгрупи: 1) прислівники, які вказують, коли відбувається дія, процес, стан; 2) прислівники, які визначають вихідну межу часу; 3) прислівники, які визначають кінцеву межу часу [1, с. 306].

Водночас прислівники часу, відзначені в діалектах, досліджені фрагментарно переважно на матеріалі говорів південно-західного наріччя, свідченням чого є стаття О. Захарків, у якій розглянуто семантичну структуру прислівників часу в бойківських говірках [4], та праці Н. Прилипко [6-8], яка зазначає, що темпоральні прислівники характеризуються тим, що об'єднуються в різні лексико-семантичні групи залежно від проміжків часу, які вони означають, зауважуючи, що чимало прислівників часу постало внаслідок адвербіалізації відмінкових форм іменників, які виступали в ролі означень чи обставин, то семантика колишніх іменників, що означали часові поняття, в основному «перейшла» до прислівників [6, с. 52].

Дослідниця поділяє діалектні адвербіативи на такі семантичні групи: 1) які вказують, коли відбувається дія (у межах доби, кількох днів, півроку, одного року, кількох років, якогось певного часового проміжку, вічності); 2) які вказують на час, коли дія починається; 3) які вказують на час, коли дія обмежується або припиняється; 4) які вказують на часову послідовність дії [7, с. 93-94].

Мета нашої розвідки – проаналізувати прислівники місця на позначення пір року, зафіксовані автором у середньополіських говірках Житомирської області та відзначені в лексикографічних і текстологічних виданнях, які репрезентують зазначений етномовний діалектний континуум.

Як зазначають філософи, простір і час – концептуальні елементи, за допомогою яких конструюються універсальні теоретичні моделі, що призначені для понятійної репрезентації не тільки фізико-космологічних реалій, а й лінгвістичних, психічних, культурологічних феноменів [11, с. 529], у мовній свідомості – це синтез інтуїтивних установок щодо розуміння, сприйняття та відображення феномена часу [10, с. 225].

Зауважимо, що семантика зафіксованих адвербіальних лексичних одиниць у свідомості й мовленні діалектоносія пов'язана зі сприйняттям циклічного природного часу, який не залежить від людини, оскільки безпосередньо пов'язаний зі зміною пір року, що уможливило виникнення прислівників, утворених від іменникових коренів *весн-*, *літ-*, *осін'-*, *зим-*, які залежно від семантики поділяємо на чотири основні семи: 'у зимовий час, зимою', 'у весняний час, навесні', 'літньої пори, улітку, літом', 'осінньої пори, восени'.

Семантику 'в зимовий час, зимою' в досліджуваних говірках передають спільнокореневі утворення, в основі яких лежить корінь *зим-*, відрізняючись при цьому фонетичними особливостями, які репрезентують фонетичні риси середньополіських говірок. Найпоширенішими з-поміж них є колишні відмінкові форми орудного відмінка *зимойу*, *зимойу*, *зимойу*, у суміжних говірках із білоруськими – *зимой*; менш уживаними є префіксально-суфіксальні відіменникові деривати *зимку*, *зимку*, *зимку*; поодинокі зафіксовані форми *зиму*, *зиму*, *зиму*, *зиму*, які за походженням є прийменниково-іменниковими утвореннями з формою знахідного відмінка. Водночас у говірках зафіксовано аналітичні форми прислівників із зазначеним коренем: *на зиму*, що має в значенні відтінок запланованого майбутнього (*назакривала їс'дго багато на зиму*), *за зиму*, яка вказує на проміжок часу, що відбувається упродовж усієї зими (*усе поїде'ат за зиму / шо ї погреб'їє*), *зиму*, що має таке ж значення, як і попередньо названа лексема (*целу зиму роб'ім заколот із ва'р'н':а да п'їбм; м'ї д'єд зиму не в'їлаз'їт із хати*).

Сема 'весною, навесні' в досліджуваних говірках репрезентована лексемами *веснойу*, *веснойу*, *навесн'ї*, *навесн'є*, *навесн'є*, у говірках, які сусідять із білоруськими, – *весной*, *васной*, *васнойу*, спорадично відзначений префіксальний дериват *повесн'ї*, утворений за допомогою поєднання прийменника *по* з формою місцевого відмінка однини іменника; зрідка семантика 'весною, навесні' передається відприкметниковим дериватом *затепа*, утвореним поєднанням прийменника *за* з формою колишнього короткого прикметника в родовому відмінку.

Водночас зазначимо, що в говірках функціонує лексема *напровесн'ї* (варіант *напровесн'є*) зі значенням 'ранньою весною': *напровесн'є з берез сок спускаюм / да ї б'їтони'зіл'ївайом / а пот'їм їк'їном груш су'х'їх / їяблок / да получ'їец':а квас*.

Найбільшою кількістю утворень у досліджуваних говірках вирізняється сема 'літньої пори, улітку, літом': *літку*, *літку*, *літку*, *літку* (префіксально-суфіксальні деривати), *літом*, *літом* (адвербіалізовані форми орудного відмінка іменників), які функціонують часто паралельно з названими вище в одній говіріці: *літом боси'їє / а п'їїде зим'а / то бат'ко пост'їлі пл'єте*; спорадично відзначені зменшено-пестливі утворення *літком*, *літком*, *літечком*, *літечком*, *літечком*, *літечком*, які свідчать про особливе ставлення поліщуків саме до цієї пори року (*їєк не да'ї Бог умерт'ї зімойу / то шоб і літечком не умерт'ї / кол'ї так вес'єло сонце св'єт'їт / зі'єлено їс'є кру'гом*), оскільки в інших аналізованих семантичних групах таких утворень не зафіксовано.

Зазначене вище підтверджує думку М. Толстого, який зауважував: «... є багато етнографічних даних про те, що слов'яни в давнину, а в сільській місцевості майже до нашого часу, ділили рік не на чотири, а тільки на два відрізки – літо й зиму» [9, с. 17], тобто й досі на території Середнього Полісся час, пов'язаний із порами року, сприймають залежно від того, холодно (зимою) чи тепло (літом).

Поряд із зазначеними вище зафіксовано аналітичні прислівники *на літо*, *на літо*, *за літо*, *ї літо*. Крім того, саме від коренів *зим-* і *літ-* як у досліджуваних говірках, так і в інших середньополіських зафіксовано низку інших прислівників: *ліетос* 'минулого року', *зал'етос*, *позал'етос* 'позаминулого року' (пор. також *летась* 'т.с.' [5, с. 114], *ліетос* 'торік, минулого року, у минулому році', *зол'етос* 'позаторік, у минулому році, два роки тому' [2, с. 210], *зімно* 'холодно' [5, с. 84]).

Сему 'осінньої пори, восени' передають здебільшого адвербіальні лексеми у формі орудного відмінка, які демонструють низку фонетичних варіантів: *ос'їн':у*, *осен':у*, *ос'ен':у*,

ʼос'ен'у, ʼос'ен'йу, ʼвосен'у, ʼвос'ен':у, а також інші прийменниково-іменникові за походженням деривати: вос'ен'є, вос'ен'є, ув'осен', ув'ос'ен': вос'ен'є ʼход'ім у л'єс по гр'ібі; ʼосен':у т'реба при'брат' у'се на го'родах / шоб на ʼзіму було ʼч'істо.

Зауважимо, що зафіксовані в середньополіських говірках аналізовані адвербіальні лексеми демонструють беззаперечний зв'язок з іншими зонами середньополіського етномовного континууму, оскільки такі ж утворення відзначені, наприклад, в інших середньополіських говірках: *а по'том ʼрубa по'с'еред ʼхати ст'ройеца ʼрйут з'і'мойу* [3, с. 115], *бу'л'і та'тари' увос'є'ніє* [3, с. 77], у редуکتивній говірці с. Машеве Чорнобильського р-ну Київської обл.: *л'є'том* 'влітку, літньою порою'; *ос'є'н':у, у'вос'є'н'* 'восени, в період осені, осінньою порою'; *з'і'мойу, у'з'і'мку* 'зимою, під час зими, у зимовий час'; *в'є'сноу, нов'є'н'є* 'весною, під час весни'; *ноп'ров'є'н'і'* 'ранньою весною; на початку весни' [2, с. 209], в інших говірках Чорнобильської зони: *з'і'мойу, з'і'мої, вє'сноу, в'є'сноу, навє'н'і, нав'є'н'є, нав'є'с'н'і, л'і'том, л'і'то'м, ʼосен':у, ʼосен'у, ʼосин':у, у'вос'є'н', ʼвосен'* [8, с. 51], що свідчить про загальні тенденції розвитку діалектної адвербіальної системи, архаїчність зафіксованих лексем, а також частоту їх використання, зважаючи на варіативність прислівників. Це підтверджує думку Н. Прилипка про те, більшість же темпоральних прислівників постанала в спільносхіднослов'янський період або розвинулася на ґрунті української мови [6, с. 56].

Отже, обставинні прислівники часу загалом і проаналізовані утворення на позначення пір року зокрема – важлива складова адвербіальної діалектної системи середньополіських говірок. Вони є досить давніми елементами діалектного лексикону, утвореними на основі давніх праслов'янських коренів, відображають здебільшого фонетичні риси середньополіських говірок, демонструють формальну варіативність на словотвірному рівні, вступаючи в зв'язному мовленні у відношення синонімії та антонімії, відображаючи загальні тенденції розвитку адвербіальної діалектної системи й становлячи обов'язкову складову діалектного лексикону, який постійно поповнюється завдяки виникненню нових, переважно фонетичних чи словотвірних, варіантів прислівників.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в аналізі інших груп прислівників середньополіських говірок для створення загальної картини адвербіальної діалектної системи однієї з архаїчних зон Славії – Середнього Полісся, що уможливить здійснення компаративних досліджень у царині поліської адвербіальної лексики (середньополіського, східнополіського та західнополіського говорів) та виявлення її місця в загальній діалектній системі українського континууму.

Список використаної літератури

1. Городенська Катерина. Прислівник / Катерина Городенська // Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – С. 298-327.
2. Говірка села Машеве Чорнобильського району. – К. : Довіра, 2003. – Ч. 3 : Матеріали до Лексичного атласу української мови / Уклад.: Ю. І. Бідношия та ін. – 225 с. : іл.
3. Говори української мови (Збірник текстів) / Відп. ред. Т. В. Назарова. – К. : Наукова думка, 1977. – 590 с.
4. Захарків О. П. Семантична структура прислівників часу в бойківських говірках / О. П. Захарків // Українська лексика в історичному та ареальному аспектах. – К. : Наукова думка, 1991. – С. 127-136.
5. Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко – К. : Наукова думка, 1974. – 260 с.
6. Прилипка Надія. Прислівникове вираження часових значень в українських говорах / Надія Прилипка // Український діалектологічний збірник. Книга 3. Пам'яті Тетяни Назарової / Упоряд., ред., передм. П. Ю. Гриценко; Редкол. : П. Ю. Гриценко (відп. ред.) та ін. – К. : Довіра, 1997. – С. 52-56.
7. Прилипка Н. Типи творення відіменникових прислівників в українських говорах / Н. Прилипка // Проблеми української діалектології на сучасному етапі : Тези доповідей і повідомлень. – Житомир, 1990. – С. 93-94.
8. Прилипка Н. Структура й генеза прислівників / Н. Прилипка // Говірки Чорнобильської зони : Системний опис / П. Ю. Гриценко, Г. В. Воронич, Л. І. Дорошенко та ін. – К. : Довіра, 1999. – С. 51-60.

9. Толстой Н. И. Времени магический круг (по представлениям славян) / Н. И. Толстой // Логический анализ языка. Язык и время. – М. : Индрик, 1997. – С. 17-28.

10. Томусяк Людмила, Колеснік Людмила. Детермінанти з часовим значенням як засоби вираження темпоральності в художньому тексті (на матеріалі повісті О. Кобилянської «Земля») / Людмила Томусяк, Людмила Колеснік // Науковий вісник Чернівецького університету / наук. ред. Бунчук Б. І. – Випуск 428–429. Слов'янська філологія. – Чернівці : Рута, 2008. – С. 225-229.

11. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. І. Шинкарука. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

Аннотация

Гримашевич Г. И. Темпоральные наречия с семантикой 'времена года' в среднепопесских диалектах.

В статье в общем охарактеризованы взгляды лингвистов на обстоятельственные наречия времени, проанализированы диалектные темпоральные наречия, обозначающие времена года, зафиксированные автором в среднепопесских диалектах, а также лексикографических и текстографических изданиях, представляющих исследуемую диалектную территорию. Основу таких адвербиативов преимущественно составляют суффиксальные и приставочно-суффиксальные дериваты с древними корнями зим-, весн-, лет-, осен'-, демонстрирующие формальную вариативность в связи со своей неизменностью на словообразовательном и фонетическом уровнях, отображая фонетические особенности среднепопесских диалектов. Проанализированные наречия отображают общие тенденции развития диалектной адвербиальной системы.

Ключевые слова: грамматическая система, среднепопесские говоры, семантика, наречие, наречия времени, дериват, вариативность.

Summary

Hrymashevych H. I. The Temporal Adverbs with Semantic of 'Seasons' in Srednepolisky Dialects.

In general in the article the outlooks of linguists to the adverbs of time are characterised, the dialectal temporal adverbs designating the seasons fixed by the author in srednepolisky dialects and also in the lexicographic and textographic editions presenting the investigated dialectal territory are analysed.

The Basis of such adverbialives is mainly made by a suffix and detachable-suffix derivatives with the ancient roots ozym-, vesn-, let-, osen'- demonstrating formal variety in connection with the invariability on a word-formation and phonetic levels representing the phonetic features of srednepolisky dialects. Having analysed adverbs depict general progress of the dialectal adverbial system.

Keywords: grammatical system, srednepolisky dialects, semantics, adverb, temporal adverbs, derivate, variaty.

УДК 811.161.2'367.5

Н. Ф. Грозян

Кримський інженерно-педагогічний університет

ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ ВИВЧЕННЯ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ В МОВОЗНАВСТВІ

Реферат. У статті зроблено аналітичний огляд теоретичних концепцій вивчення членів речення в традиційному і новітньому мовознавстві. Окреслено категорію членів речення як багатоаспектного явища, з'ясовано їхні класифікаційні критерії. Концепції вивчення мінімальних синтаксичних одиниць об'єднано в чотири групи залежно від загальних підходів до з'ясування їхньої сутності: логіко-граматична, психолого-граматична, формально-граматична (традиційна) і функційна. Проаналізовано здобутки і недоліки традиційної класифікації членів речення. Обґрунтовано дієвість функційного підходу, за яким мінімальні